

базується саме на економіці, адже це – *економічний клас*.

Висновки. Таким чином, антропологічний аспект сучасного економічного буття полягає в становленні креативного класу. Його діяльність не підлягає чіткому плануванню й стандартизації. Інтуїтивні й творчі засади, на яких ґрунтується робота креативного класу, багато в чому відрізняються від роботи, наприклад, «білих комірців» – представників сфери послуг, діяльність яких заздалегідь чітко розпланована. Для ефективної діяльності креативному класові необхідний певний рівень автономії й гнучкості. Потрібен час і свобода дій для того, щоб створити нове. У цій концепції іманентно присутня ідея про те, що творчу працю характеризує часова асинхронність. Адже творчість не підпорядковується часовим детермінантам, вона має позачасовий вимір. Творчість – це шлях звільнення людини від підпорядкованості економічним, у тому числі й часопросторовим детермінантам.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бузгалин А. Частная собственность устарела [Электронный ресурс] / А. Бузгалин. –

Аннотация. В статье исследуется проблема формирования творческого человека как основного содержания постиндустриального общества, фундамент основу которого составляет деятельность «креативного класса». Показано, что творчество не подчиняется рациональным требованиям экономики времени, а является новым пространственно-временным измерением бытия человека.

Ключевые слова: экономический человек, творческий человек, креативный класс, инновация, пространственно-временные детерминанты.

Summary. The problem of creative person formation as the main content of post-industrial society, which is based on the "creative class activities, is revealed in the paper". It is shown that creativity doesn't depend from the rational requirement of economy, but is a new time and spatial dimension of human existence.

Keywords: economic human, creative person, creative class, innovation, time-space determinants.

*Рецензент д.е.н., професор УкрДАЗТ Кірдіна О.Г.
Експерт редакційної колегії к.е.н., доцент УкрДАЗТ Уткіна Ю.М.*

УДК 336.77.067

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ БАНКОМ ІНДИВІДУАЛЬНИМ КРЕДИТНИМ РИЗИКОМ

Дорошенко Г.О. д.е.н., доцент (ХІФ УДУФМТ)

У роботі відображено класичну структуру управління індивідуальним кредитним ризиком і розроблено заходи, щодо підвищення ефективності цього процесу.

Ключові слова: кредитування, ризик, мінімізація, забезпечення, кредитоспроможність, банки, кредитори, позичальники.

Постановка проблеми. Кредитні операції банків кредити становлять близько 60-70 % їхнього – вагома частка активів банку й найдохідніша загального обсягу та забезпечують 2/3 усіх доходів стаття банківської діяльності. У структурі активів банківської діяльності.

Через значне зростання обсягів кредитування і збільшення об'єму проблемних (прострочених та сумнівних) кредитів актуального значення набуває вирішення проблеми мінімізації ризиків кредитної діяльності комерційних банків. Здійснюючи управління кредитним ризиком, банківська установа не тільки забезпечує власне стабільне функціонування, а й впливає на економічний розвиток країни шляхом підвищення економічної ефективності вкладення позикових коштів, поліпшення фінансового стану позичальників та максимальне задоволення споживчих потреб населення. Разом з тим, загальна тенденція сучасного розвитку кредитних операцій вітчизняних банків свідчить про суттєве скорочення обсягів кредитування та підвищення частки проблемних позик в кредитних портфелях банківських установ, що вказує на недосконалість методів та підходів до управління кредитним ризиком. Так, за підрахунками асоціації «Український кредитно-банківський союз», обсяг довгострокового кредитування суб'єктів господарювання зменшився майже на 4% за січень – листопад 2012 р. у порівнянні з ростом на 11% в 2011 р., а середньозважена ставка за кредитами в національній валюті зросла з початку року в 1,5 рази, з 15,6% річних у січні до 23,4% річних у листопаді [1]. Крім того, близько 13% банківських установ за підсумками трьох кварталів 2012 року всі ще - збиткові. У той же час, за оцінкою Fitch, проблемні активи банків залишаються суттєвими. Виходячи з управлінської звітності банків, що рейтингує Fitch, рівень непрацюючих кредитів (з простроченням на 90 днів) збільшився до 19% на кінець першого півріччя 2012 р. в порівнянні з 18% на кінець 2011 р., в той час як потенційні проблемні кредити (непрацюючі і реструктуровані кредити) в сумі становлять 48% кредитного портфелю [2].

Частина комерційних банків України збанкрутувала саме через неповернення наданих кредитів. У важкому фінансовому стані постійно перебуває значна кількість діючих нині банківських установ, до того ж тенденції до поліпшення ситуації не помітно. У цих умовах особливої ваги набуває завдання оптимізації системи надійного захисту банків від негативних наслідків кредитування, розробка механізму діагностики, проектування та планування ризиків банківської системи. Все це підкреслює актуальність дослідження питань управління кредитними ризиками банків.

Аналіз попередніх публікацій. Проблемним питанням повернення кредитів та управління кредитним ризиком присвячені праці багатьох науковців, зокрема Т.А. Васильєвої [8], В.В. Вітлінського [9], А.О. Єпіфанова [8], С.М. Козьменка [8], Л.М. Прийдуна [5], Л. Я. Слободи [10] та інших.

Ослаблення банківської системи України через посилення негативного впливу світової фінансової кризи певною мірою сприяло переоцінці кредитних ризиків і зміні механізмів їх виявлення, тому питання подальшого дослідження стратегій та механізмів управління кредитним ризиком залишаються актуальними і вимагають додаткових досліджень.

Метою статті є визначення, на основі обробки та узагальнення наявного досвіду управління кредитним ризиком іноземними та вітчизняними банками, заходів вдосконалення інструментів, що застосовуються у рамках цього процесу.

Викладення основних результатів дослідження. Як відомо, банки найбільш вразливі до кредитного ризику, який виникає через неспроможність сторони, що взяла на себе фінансові зобов'язання, їх виконати. Так, за результатами експертних оцінок структура банківських потенційних втрат від ризиків має такий вигляд: кредитний ризик – 50%, ризик ліквідності - 25%, валютний ризик – 5%, інші види – 20% [2]. Також очевидно, що кредитний ризик супроводжує не тільки операції прямого кредитування, а майже всі активні операції банку, тому саме цей ризик вважається найбільш загрозливим у банківській діяльності.

Аналізуючи інструкції та положення НБУ, можна виділити два визначення терміну «кредитний ризик». З одного боку, кредитний ризик трактується як «ризик невиконання позичальником зобов'язань за кредитними операціями банку, тобто ризик того, що сплата відсотків та основної суми боргу здійснюватиметься з відхиленням від умов кредитної угоди або взагалі не буде проводитися» [3]. З іншого, кредитний ризик – це «наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, що виникає через неспроможність сторони, яка взяла на себе зобов'язання виконати умови фінансової угоди з банком» [4]. З нашої точки зору більш прийнятним, з позиції глибини дослідження, є наступне визначення: кредитний ризик банку – це вартісне вираження ймовірності порушення позичальником взятих на себе зобов'язань перед кредитором, що проявляється у неможливості дотримання обсягів та графіку повернення позикових коштів внаслідок дії зовнішніх та внутрішніх чинників, що спричиняє недоотримання кредитором запланованого рівня доходності від здійсненої операції [5, с. 307].

Рівень кредитного ризику банків можна оцінити за співвідношенням резервів на відшкодування можливих витрат за кредитними операціями банків та обсягом кредитного портфелю, а також частки проблемних кредитів у кредитному портфелі (табл. 1).

Аналіз кредитного ризику банків [6]

Показник	Рік								
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Кредитний портфель, млн. грн.	73442	97197	156385	268294	485507	792244	746565	755030	823800
Резерв за кредитними операціями, млн. грн.	4631	6337	8328	12246	18477	45502	83269	112965	118941
Відношення резервів під кредитні ризики до кредитного портфеля, %	6,31	6,55	5,38	4,54	3,81	5,61	11,15	14,96	14,44
Проблемні кредити, млн. грн.	2500	3145	3379	4456	6857	18015	69935	90319	79300
Питома вага наявних проблемних кредитів у портфелі, %	3,40	3,24	2,16	1,65	1,31	2,27	9,37	11,96	9,62

Управління кредитним ризиком банку – це формалізований процес з чіткою послідовністю етапів, механізмів та методів, за допомогою яких виникає можливість виявлення, оцінки, контролю та моніторингу за кредитним ризиком задля отримання запланованого рівня доходу від здійснення кредитної операції та недопущення ймовірності виникнення негативних наслідків його реалізації і зменшення до прийнятного для банку рівня [5, с. 310]. Метою такої діяльності є створення умов захисту кредитора шляхом встановлення лімітів та диверсифікації стратегій позик, впровадження належної аналітичної діагностики фінансового стану позичальника, яка повинна передбачати аналіз грошових потоків клієнта та комплексний аналіз його кредитоспроможності, вибір оптимальної форми забезпечення кредиту.

Оскільки управління кредитним ризиком являє собою цілісну систему, то за визначенням вона повинна містити об'єкт, суб'єкти, інструменти та підсистеми забезпечення. Кредитний ризик є основним об'єктом управління для банків. Суб'єкти управління – це структурні підрозділи чи організаційні одиниці банку, що здійснюють процес управління індивідуальним кредитним ризиком на основі використання специфічних трудових, інформаційних, матеріальних і фінансових ресурсів. Як суб'єкти управління виступають вище керівництво, апарат управління, персонал банку. Основними інструментами управління кредитним ризиком є планування, регулювання, аналіз та контроль.

Управління кредитним ризиком банку здійснюється на двох рівнях відповідно до причин його виникнення – на рівні кожної окремої позики та на рівні кредитного портфелю в цілому.

Індивідуальний кредитний ризик (який є об'єктом аналізу даної роботи) – це ймовірність того, що позичальник не виконає свої зобов'язання перед банком щодо повернення боргу згідно з угодою, а банк при цьому не зможе своєчасно і в повному обсязі скористатися забезпеченням позики для покриття можливих втрат. Отже, це ймовірність негативної зміни вартості активів банку в результаті нездатності контрагента (позичальника) виконувати свої зобов'язання з виплати відсотків і основної суми кредиту відповідно до термінів кредитної угоди та внаслідок впливу різних факторів [7, с. 80].

Індивідуальний ризик залежить від максимальної величини кредиту (максимально можливих збитків) і ймовірності їх настання. Джерелом індивідуального кредитного ризику вважається окремий конкретний контрагент банку – позичальник, боржник, емітент цінних паперів [4].

Метою управління кредитним ризиком позичальника, з одного боку, є забезпечення повернення кредитних коштів, а з іншого – забезпечення прибутковості та ефективності кредитної операції. Для реалізації поставленої мети управління кредитним ризиком позичальника повинно містити наступні етапи:

1 етап - визначення стратегічних цілей та завдань системи управління кредитним ризиком передбачає вироблення стратегії управління. На основі принципів кредитної політики банком розробляється відповідна методична база, зміст якої у своїй сукупності і відображає сутність ризикової стратегії, що здійснюється банком протягом поточного року [8, с. 138]. Ризик, який банк зможе взяти на себе, має бути підкріплений капіталом.

2 етап - виявленні причин можливого виникнення кредитного ризику та створення умов для наступних етапів управління, на яких

здійснюється безпосередньо оцінка ризику та вибір рішень про управлінський вплив.

3 етап - ідентифікації кредитного ризику за окремим позичальником дозволяє прогнозувати його управління при можливих комбінаціях управлінських чинників, дає в майбутньому можливість проаналізувати і порівняти варіанти управління й обрати оптимальні з них за визначеними критеріями [9, с.70]. Для ідентифікації ризику, як і інших елементів системи управління ним, велике значення має наявність якісної, повної та достовірної інформаційної бази.

4 етап - кількісна оцінка індивідуального ризику з позиції масштабності його впливу та ймовірності настання. Кількісна оцінка кредитного ризику позичальника здійснюється не тільки на початковому етапі прийняття рішення про видачу кредиту, але й у процесі подальшого моніторингу. На даному етапі здійснюється визначення кількісних характеристик, якими можна описати ризик, кількісна оцінка допустимого рівня ризику та визначення затрат, пов'язаних з факторами ризику, оцінка можливих збитків, пов'язаних з несприятливим розвитком подій. Сутність кількісної оцінки кредитного ризику окремого позичальника полягає у визначенні його кредитоспроможності.

5 етап - вибір варіанту стратегії управління ризиком: уникнення, прийняття та застосування інструментів управління. Внутрішньобанківське регулювання кредитного ризику позичальника – це послідовний процес прийняття рішень щодо впливу на ризикоутворюючі фактори, який здійснюється спеціальними інструментами з метою утримання прийнятого рівня кредитного ризику для досягнення стратегічних завдань банку [10, с. 232].

6 етап - контроль. На даному етапі здійснюється розробка та реалізація процедур контролю за ризиком, його моніторинг, відбувається переоцінка ризику та коригування антиризикових заходів, що застосовує банк [8, с.140]. Банк може здійснювати контроль кредитного ризику, використовуючи такі інструменти, як аудит, аналіз, перевірка, інвентаризація кредиту, моніторинг тощо. Кредитний моніторинг посідає важливе місце в системі управління кредитним ризиком банку щодо позичальника, який передбачає ретроспективний аналіз кредитної діяльності банку, дозволяє виявити недоліки, розробити рекомендації та оптимізувати систему управління кредитним ризиком в майбутньому. Він включає в себе нагляд за правильністю оформлення документів, цільовим використанням кредиту, погашенням кредиту, збереженням заставленого майна, змінами у фінансовому стані позичальника, а також роботу з проблемною заборгованістю. Таким чином, постійний контроль допомагає заздалегідь виявляти проблемні кредити, а також перевіряти відповідність дій кредитних працівників основним вимогам

кредитної політики банку, встановленим стандартам ризику.

Перспективним напрямком удосконалення засобів управління кредитними ризиками є узагальнення досвіду діяльності банків по вирішенню ситуацій з проблемними кредитами та підвищення ефективності використання існуючих форм забезпечення повернення банківського кредиту:

- удосконалити регулятивну базу, в тому числі закони, що захищають права кредиторів, наприклад, внести в Кримінальний Кодекс положення про відповідальність заставодавця за несанкціоновану реалізацію заставленого майна, посилити цивільну, кримінальну та адміністративну відповідальність юридичних осіб та їх керівників за ухилення від сплати боргів банкам-кредиторам;

- удосконалити правову базу регулювання страхових правовідносин;

- доопрацювати нормативну базу, пов'язану з порядком реалізації застави. Для упорядкування роботи банків по реалізації застав необхідно розробити чіткі інструкції на рівні Національного банку України;

- з метою захисту прав кредиторів створити єдину систему обліку і реєстрації заставленого майна, створити механізм арешту майна за позовами банків, сформувані більш диференційовані критерії оцінки кредитоспроможності позичальників, гарантів (поручителів);

- прискорити створення централізованої системи оперативного отримання інформації відносно недобросовісних позичальників, поручителів, гарантів;

- створити в банках спеціалізований підрозділ для роботи із забезпеченням та особливу увагу приділяти перевірці заставодавця та майна;

- забезпечувати високий рівень професійної підготовки банківських працівників;

- здійснити адаптацію міжнародного досвіду щодо ефективності використання існуючих форм забезпечення повернення кредиту до української банківської практики;

- впроваджувати широке використання добровільного страхування банками ризику непогашення кредитів;

- посилити взаємодію економічної, юридичної служби банківської безпеки для підвищення результативності роботи по поверненню боргів, в тому числі шляхом оперативної і ефективної реалізації забезпечення.

Висновки. Проблема зниження кредитного ризику дуже важлива сьогодні і головне завдання в раціональному управлінні кредитним ризиком полягає у пошуку реальних шляхів його мінімізації паралельно з одержанням достатніх доходів для збереження коштів вкладників і підтримки життєдіяльності банків. Частина комерційних банків України збанкрутувала саме через неповернення

наданих кредитів. У важкому фінансовому стані постійно перебуває значна кількість діючих нині банківських установ, до того ж тенденції до поліпшення ситуації не помітно. Застосування на практиці викладених заходів посилять роль забезпечення, як важливого фактору повернення кредиту та дозволить захищати майнові інтереси банку при можливому порушенні позичальником прийнятих на себе зобов'язань.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Офіційний сайт Українського кредитно-банківського союзу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kbs.org.ua>
2. Офіційний сайт рейтингово агентства Fitch [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://fitchratings.ru>
3. Положення Національного банку України «Про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків», затверджене Постановою Правління НБУ від 06.07.2000 р. № 279 (зі змінами та доповненнями). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0474-00>.
4. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків», схвалені Постановою Правління НБУ від 15.03.2004 р. № 104 [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0104500-04>.

5. Прийдун Л. М. Управління кредитним ризиком як основа забезпечення ефективності банківської діяльності // Сталій розвиток економіки. – 2012. – № 2 (12). – С. 307 – 312.
6. Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу: <http://bank.gov.ua>
7. Слобода Л. Я. Оцінка ефективності регулювання кредитних ризиків банку за витратним підходом // Вісник Української академії банківської справи. – 2007. – № 22. – С. 79 – 84.
8. Управління ризиками банків: монографія у 2 томах. Т. 1: Управління ризиками базових банківських операцій / [А. О. Єпіфанов, Т. А. Васильєва, С. М. Козьменко та ін.] / за ред. д-ра екон. наук, проф. А. О. Єпіфанова і д-ра екон. наук, проф. Т. А. Васильєвої. – Суми: ДВНЗ «УАБС НБУ», 2012. – 283с.
9. Вітлінський В. В. Кредитний ризик комерційного банку: Навч. посіб. / В. В. Вітлінський, О. В. Пернарівський, Я. С. Наконечний, Г. І. Великованенко. – К.: Т-во «Знання», КОО, 2000. – 251 с.
10. Слобода Л. Я. Поліпшення оцінки застави при кредитуванні як метод протидії виникненню проблемних іпотечних кредитів банку // Вісник Університету банківської справи Національного банку України: Зб. наук. праць. – 2012. – № 2 (14). – С. 230 – 234.

Анотація. В роботі зображена класическая структура управління індивідуальним кредитним ризиком і розробтані заходи, способствующие улучшению данного процесса.

Ключевые слова: кредитование, риск, минимизация, обеспечение, кредитоспособность, банки, кредиторы, заемщики.

Summary. The article is devoted to analysis of the modern practice organization of bank's individual credit risk management and the development of recommendations for improvement it.

Keywords: lending, risk, minimization, mortgage, credit, banks, lenders, borrowers.

Експерт редакційної колегії к.е.н., доцент УкрДАЗТ Зубенко В.О.

УДК 339.72 (477:476)

ПЛАТІЖНІ БАЛАНСИ В УКРАЇНІ І БІЛОРУСІ: РЕГУЛЮВАННЯ ТА ШЛЯХИ ВИРІВНЮВАННЯ

Журавльов О.В., к.е.н., доцент (ХНУ ім.В.Н.Каразіна)

В статті розглянуті основні тенденції флуктуації платіжних балансів в Україні і Білорусі. Визначені причини диспропорцій статей платіжних балансів країн. Запропоновані шляхи вирівнювання платіжного балансу з урахуванням характеру національних економік в Україні і Білорусі.

Ключові слова: платіжний баланс, макроекономічна рівновага, дефіцит, валютний курс, залежність від зовнішніх чинників.

Актуальність теми. Перебування України і Білорусі в різних інтеграційних угрупованнях ставить перед двостороннім співробітництвом нові задачі, які потребують постійного науковообґрунтованого аналізу. Однак,

незважаючи на різну інтеграційну спрямованість країн вдалося досягти історичного максимуму в двосторонньому товарообігу в майже 7 млрд. дол. США в 2012 р.